Музейно дело

Четиридесет години Етнографски музей в Смолян

Никола Дамянов

Създаването на първите музейни институти в Родопите е отглас и пряко следствие от дейността на просветителите-демократи Христо Попконстантинов, Стою Шишков и Васил Дечов. Без възрожденския патос на това родопско тризвездие, без неговата научноизследователска работа — златен фонд в съкровищницата на родопското краезнание — не може да се обясни сравнително ранното музейно интерпретиране на изпълненото с исторически превратности минало на тази българска област.

През 1917 г. в Пловдив, който за онова време е естествен център за проучване на Родопската област, главно по настояване на Стою Шишков се поставя началото на Областен етнографски музей. Този музей е основан с цел „да събере всички документи по културната и политическа история на окръга и да представи в пълнота фолклора на Пловдивско и особено Родопите"[1]. През 14-годишното съществуване на музея, с малко прекъсване, негов секретар и уредник е Стою Шишков. Тук се проявява голямата му любов към народния бит и паметниците на народната култура. С неимоверни усилия и с присъщия му неподкупен идеализъм той обикаля села и махали, събира повече от 1000[2] ценни паметници на материалната и духовната култура, печата анкетни карти, въпросници и упътвания[3] — поставя на здрава научна и патриотична основа началото на родопското етнографско музееведение.

За съжаление в края на 1932 г. в резултат на „пъдарското разбиране"[4] — така Шишков характеризира отношението на тогавашното окръжно ръководство към музея — последният бива закрит, а фондът му е предаден на Народния музей и Пловдивската народна библиотека.

Шишков не спира дотук. През 1935 г. от своите скромни спестявания подарява 50 хил. лв. (тогавашен курс) за учредяване на музеен фонд и поставя началото на етнографски музей в родното си село Устово, сега

[1] Хр. Вакарелски. За Пловдивския окръжен музей. — Училищен преглед, 1932, с. 194—196.

[2] Ст. Шишков. Избрани произведения. Пловдив, 1965, с. 34.

[3] ОДА, Пловдив, ф. 52 К.

[4] Ст. Шишков. Из долината на р. Арда. Пътни бележки и впечатления с 30 илюстрации. Пловдив, 1936, с. 75—76.

квартал на Смолян. Точната рождена дата на етнографския музей в Родопите е 26 май 1935 г.

С каква любов и себеотрицание Шишков иска да създаде етнографски музей, в който „да се представи миналото на Родопската област с Беломорието на юг", личи от правилника на музея, изработен от него.[5] И сега, след като са изминали 40 години, ни удивлява широтата на виждането на поставените проблеми, богатата историческа, етнографска, фолклорна и диалектоложка насоченост, доближаваща се до съвременния комплексен подход в науката. Можем да кажем определено, че никой досега не е проучвал и описвал, не е програмирал така всеобхватно научните изследвания за миналото на родопските българи-мохамедани, както Стою Шишков. Той пръв даде научен отпор на водената от буржоазията политика на насилие, защити историческите права на това дамгосано от османските асимилатори, кораво като планината българско население. И в това е неговата голяма заслуга.

За съжаление „пъдарското разбиране", сега вече проявено от буржоазното ръководство на Смолянската околия, слага край и на Родопско-Беломорския музей. Събраните музейни предмети стоят години наред заключени, за да влязат в основния фонд на учредения през месец май 1951 г. Родопски народен музей в с. Райково, сега квартал на Смолян.

* * *

В условията на народната власт, когато са налице всички предпоставки за организирано музейно дело, се реализират идеите на родоначалника на музеологията в Родопите — Стою Шишков.

Днес фондът на Етнографския музей в Смолян надхвърля 10 000 експоната. В него се съхраняват множество паметници и цели колекции, които имат огромно културно-историческо значение. Големите художествени достойнства и своеобразието на бита, който отразяват, както и прецизната документация правят тези паметници първостепенен извор за етнографски изследвания. Фондът е своеобразен етнографски архив, който представя двустранно културата и бита на населението от Средните Родопи. Той показва местното разнообразие, от една страна, като част от националното културно наследство, а, от друга, като резултат от пряко и творческо участие в изграждането на цялостната българска култура.

В събирателската работа на музея се оформят три периода: I — от 1935 до 1951 г., II — от 1951 до 1969 г. и III — от 1969 до 1975 г. Първите два периода се характеризират с повсеместно, при това невинаги равномерно, без проява на научен подход „прибиране" в музейните депа на предмети от традиционната култура и бит. Научният подход в събирателската работа се налага през третия период. Броят на събраните музейни ценности се разпределя така: I период — 2112, II — 4860, III — 3028. Изразено в проценти спрямо общия брой предмети, нарастването на събирателската работа през I, II, III период е съответно 21,12; 48,60; 30,28%. Или през последните шест години в музея са постъпили повече от 30% от общия брой музейни материали.

---

[5] Правилник на Етнографския музей в с. Устово, Смолянска околия. Пловдив, 1937. с. 16.

Постановлението на ЦК на БКП и МС[6] профилира Окръжния исторически музей в Смолян като музей от национално значение по въпросите на насилственото помохамеданчване, музей, който да показва научни доказателства за българската народностна принадлежност на българите с мохамеданска вяра. Като резултат от това и в изпълнение на задачите, поставени от Секретариата на ЦК на БКП от 17 юли 1970 г.,[7] Окръжният музей в Смолян обърна особено внимание на етнографските материали като ценни исторически извори за решаване на проблеми от етническата история. Сложността на тези етнографски проблеми наложи пълното събиране на реликви от традиционната материална култура, а в някои случаи и на материали, които отразяват форми на обществени отношения и на духовната култура. Полагат се усилия за цялостно събиране на селскостопанските оръдия, транспортните средства, домакинските съдове, занаятчийските уреди, обредния реквизит и пр. По въпросите на фолклора бе организирана специална научна сесия.

Особен интерес будят етнографските материали, които свидетелствуват за активната съпротива на населението срещу чуждото национално иго. Такива са повече предмети от различните дялове на бита и културата на българите-мохамедани от Смолянско, Кърджалийско, Пазарджишко, Благоевградско, Ловешко. Така например всеки костюм на българските мохамеданки е не само отражение, но и истинска картина на борбата между българските народностни елементи (носещи следи от културата на старите славяни, а понякога и на древните траки) и елементите, наложени от догматизма на насилствено приетата мохамеданска религия.

Ето защо музеят съхранява в своите депа дори и най-незначителни на пръв поглед елементи от различни дялове на народната култура и бит. Твърде често и в най-дребните елементи продължават да тлеят белези на древна култура. Те са доказателство за победата на българския народ в една ожесточена борба. В продължение на пет века османските господари успяват да превземат само външната страна на културата, но не сърцевината, същността ѝ. От събраните досега близо 150 костюма проличава, че те запазват непокътнати по материал, кройка, форма, дори и по декорация основните си български части и само връхните, и то официалните, представителните дрехи носят белезите на облеклото на асимилаторите.

Предмет на събирателската работа на музея са и материалите от Възраждането и целия период на капитализма. Голямо внимание се обръща и на съвременния социалистически бит и култура.

Споменахме накратко за събирателската работа, защото е първа не само по време, но и по значение в цялостната многогодишна програма на музея. Тя дава градивния материал за разгръщане на другите видове музейна дейност: фондова, документална, експозиционна, научноизследователска, културно-масова и др. Тя осигурява специфичната документална база, която определя профила на музея и все повече го оформя като специализирано научноизследователско и културно-просветно учреждение.

За експозицията на Етнографския музей в Смолян е предоставена Пангаловата къща — най-монументалният паметник на характерната за Родопите архитектура в града. Построена през 1860 г. за нуждите на богатия търговец

[6] Постановление на ЦК на БКП и МС от 15 ноем. 1969 г. „За ускорено социалистическо и културно развитие на Смолянски окръг".

[7] Решение на Секретариата на ЦК на БКП от 17 юли 1970 г. „За по-нататъшно подобряване работата за национално осъзнаване на българите с мохамеданска вяра".

на аби и шаяци Вълчо Папгалов, този дом буди възхищение, защото съчетава принципа на старото конашко строителство с най-изисканите композиционни идеи на Българското Възраждане.

Експозицията отразява бита и културата на населението в Средните Родопи от края на XVIII в. до наши дни и при експониране на някои отдели (като занаяти и др.) се намира в дисхармония с богатите пространствени решения на интериора. „Основната цел на музейните работници и проектантите безспорно е била да намерят компромисно решение за експониране на етнографски материали при възможно най-пълно запазване и показване на архитектурното тяло като цяло и на неговите отделни елементи."[8] По тази причина експозицията е подчинена на архитектурния паметник.

Затруднения от такова естество създава и Агушевият конак в с. Могилица, където през 1973 г. бе открита богата изложба от традиционни тъкани. Докато в Смолянския музей са показани само вещите, тук за пръв път разгърнато е осъществен музеен показ на темата „Традиционно домашно занаятие — тъкачество" така, че тъканите са мебелировката на уникалния архитектурен паметник и подчертават неговите достойнства. Посетителят може да се запознае с първичната обработка на материалите, багренето им, подготовката за тъкане, целия творчески процес и неговите разновидности.

В най-представителната част на комплекса богатите интериори са подредени с ненадминатите по хубост козиняви и кичени халища, възглавници, покрови, трапезници, месали, торби и агалъци от основните етнографски райони на Смолянски окръг: Могилица, Старцево, Доспат, Широка лъка, Забърдо.

Ежегодно етнографските експозиции в Смолян и Могилица се посещават от близо 200 000 български граждани и чуждестранни посетители.

За да се подобри общественополезният ефект от културно-просветната и пропагандната работа на музея, през 1969 и 1970 г. бе извършено социолого-етнографско изследване на музейната аудитория. То утвърди тематичните изложби като най-интересни и високоефективни. Резултатът от тях е многостранен. Преди всичко с тях музеят прави генерална репетиция за бъдещата нова експозиция, широко обсъжда своята нова тематика, подхожда диференцирано към аудиторията съобразно с нейните социални и възрастови особености, прави достояние своята работа на по-голяма част от населението на окръга.

През изтеклите 5 години музеят организира изложби в десет общински селища на окръга, уреди голяма изложба във Варна през 1970 г., взе участие в Националния събор на народното творчество в Копривщица, организира в чест на освобождението на част от Родопите от османско иго ревю-спектакъл „Традиционно облекло в Средните Родопи". Той взе участие в Балканския фолклорен фестивал в Охрид, стана и съорганизатор на голямата етнографска изложба „Очи гльодали, сорце ткало". Музеят бе домакин на националното етнографско съвещание на тема „Някои проблеми в съдържанието на етнографската експозиция". Той осъществи и социолого-етнографско проучване на Широколъшка община, разработи концепция за обявяване на с. Широка лъка за архитектурен, етнографски, фолклорен

---

[8] Е. Колева. Принципи на експозициите на етнографските музеи в Пловдив, Смолян и Елхово. — Изв. БИД, кн. XXIX, С., 1974, с. 325—329.

реквизит и пр. Тук може да споменем и за организираната преди това (15. XII. 1959 до 6. I. 1960 г.) в София голяма етнографска изложба и за последвалите я изложби в Италия, ГФР, Англия, Холандия и др.

* * *

В заключение ще изтъкнем и скромната издателска работа и дейност за възраждане на художествените занаяти и за организирането на сувенирно производство.

Музеят издаде пет цветни албума: „Родопски багри", „Родопски къщи", „Родопски художествени занаяти", „Родопски тъкани" и „Родопски носии", уводи и анотационни текстове на три езика. Специалистите от музея подпомогнаха отпечатването на „Народни песни от Средните Родопи"[9], записани от покойния музеен работник Атанас Райчев.

Съвместно със Стопанска дирекция „Местна промишленост" музеят в Смолян направи задълбочено издирване на образци от произведения на художествените занаяти в Родопите с оглед внедряването им в сувенирно производство. Извършена е подготвителна работа за разкриване на медникарска и тъкаческа работилница към музея. В тях освен реставраторска работа ще се правят и до 10 копия на уникати за нуждите на двата сувенирни щанда на музея.

Най-общата равносметка показва, че за четиридесет години музеят в Смолян е събрал достатъчно материали. Неговата програма като музей от национално значение е ясно очертана и са налице всички условия за изпълнението ѝ.

---

[9] Народни песни от Средните Родопи, записал Атанас Райчев. Студия, съставяне, обработка и коментар Р. Ангелова. С., 1973.